

Mitä on kielen muutos?

A. Pajunen & E. Itkonen (SF 22: Uppsala, 8.-9.6. 2026)

Taustaa

- Yksi kysymys johtaa toiseen: 'Onko kielenmuutos arvovapaa vai ei?' → 'Mitä **on** kielenmuutos?'
- Omassa osuudessani tarjoan ensin hieman **taustaa**, ja sitten A.P. tarjoaa esitelmän varsinaiset **faktat**.
- Käsitteelliset vaihtoehdot
- 1) Kielenmuutos on arvovapaa
- 2) Kielenmuutos on arvosidonnainen eli – karkeasti sanoen – joko
 - A) hyvä
 - tai
 - B) paha

Jatk.

Moderni kielitiede on omaksunut **arvovapaan** vaihtoehdon 1) (joskin tietyin varauksin; vrt. alempana).

Sitä vastoin esimoderni diakroninen kielitiede (erityisesti Saksassa n. vuosina 1810-1870) oli **arvosidonnainen**. Nykynäkökulmasta se on omalaatuinen vaihtoehtojen 2-A) ja 2-B) kombinaatio. Yhtäältä kielten **esihistoria**, jonka tulosta on **synteettinen** kielityyppi (esim. latina), edustaa 'rakentumista' (*Aufbau*) ja on luonteeltaan 'hyvä'. Toisaalta kielten (dokumentoitu) **historia**, jonka tulosta on **analyyttinen** kielityyppi (esim. ranska), edustaa 'rappiota' (*Verfall*) ja on 'paha'.

Myös silloinen **kielitypologia**, joka perustui kolmijaolle 'isoloiva – agglutinoiva – fleksionaalinen', oli samanhenkisesti **arvosidonnainen**: isoloiva tyyppi oli 'mekaaninen' (eli 'paha'), kun taas fleksionaalinen oli 'orgaaninen' (eli 'hyvä'); ja agglutinoiva oli siltä väliltä; ks. seikkaperäisemmin Itkonen (2025).

Poikkeava mielipide

- Jespersen (1922) on **kahdessa** mielessä poikkeus valtavirrasta: hän palauttaa (hetkellisesti) arvosidonnaisuuden, mutta hänen mielestään muutokset kohti analyyttistä tyyppiä eivät edustakaan rappiota vaan **edistystä** (*progress*), eikä ihannekieli olekaan sanskrit (kuten 1800-luvulla arveltiin) vaan nykyenglanti.
- "It is not unreasonable to investigate the relative **value** of different languages or of different details in languages" (p. 320; emphasis E.I.). "That language ranks highest which is able to express the greatest amount of meaning with the simplest mechanism [of form]" (p. 324).
- Kriteerit sille, että kielet ovat (oletetusti) edistyneet viimeisen 2000 vuoden aikana: (i) 'Muodot ovat lyhentyneet' (ii) 'Niitä on entistä vähemmän.' (iii) 'Niiden rakenne on entistä säännöllisempi.' (iv) 'Sanajärjestys on vakiintunut.' (v) 'Abstrakti ja analyyttinen rakenne on mahdollistanut uusien merkitysten ilmaisemisen.' (vi) 'Kömpelö kongruenssi on vähentynyt.' – Tässä on paljon korjattavaa: Kiinan kielen historia viimeisen 2000 vuoden ajalta kumoaa (i)-kohdan, samoin pienemmässä mittakaavassa joruban lähihistoria; (vi)-kohdan todistusvoimaa vähentää se, että ei ole ymmärretty kongruenssin funktionaalisuutta, ks. Vainio, Hyönä & Pajunen (2003); jne.

Lopuksi

- Luku- ja kirjoitustaidon taso on laskenut ja laskee edelleen Suomessa ja muualla maailmassa. Se ei voi olla johtamatta muutoksiin kielen käytössä. Tämä ilmiö ymmärretään yleensä **kielteiseksi** (ja USA:ssa sen katsotaankin lieveilmiöineen jopa uhkaavan demokratiaa). Jos tämä on totta, niin (tietyntyypinen) kielen muutos on kuin onkin arvosidonnaista.
- Nyt joku ehkä haluaa väittää, että luku- ja kirjoitustaitoon liittyvä muutos ei ole varsinaista **kielenmuutosta**. Mutta mitä se sitten on? Ja mitä **on** 'varsinainen' kielenmuutos? Sanopa se!
- Kirjallisuutta
- Itkonen, E. 2025. Arvovapaus ja arvosidonnaisuus kielessä, kielitieteessä, kielitieteen historiassa ja kielitieteen historiografiassa: esimerkkitapauksena diakroninen kielitiede Saksassa 1800-luvulla. *Sananjalka 67: 258-287*.
- Jespersen, O. 1922. *Language: its nature, origin and development*. London: Allen & Unwin.
- Vainio, S., J. Hyönä & A. Pajunen (2003). Facilitatory and inhibitory effects of grammatical agreement. *Brain & Language 85, 197-202*.